

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Н. М. Нілова, І. В. Крапивний

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

**З ДИСЦИПЛІНИ “ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ЕКОНОМІКИ”**

**РОЗДІЛ 1 “НАУКОВІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ”**

*для студентів спеціальностей 8.050107 “Економіка”,
7.050104 “Фінанси і кредит” усіх форм навчання*

СУМИ ВИД-ВО СУМ ДУ 2004

ПЕРЕДМОВА

Формування економіки незалежної України як держави упродовж 1991–2004 рр. пройшло через значні випробування за умов деструктивних тенденцій і негативних процесів державотворення. Зокрема, супроводжувалося переосмисленням ролі держави в управлінні соціально-економічними процесами. У будівництві суверенної і самостійної економіки спочатку переважала тенденція до зменшення регулюючого впливу держави, демонтаж відповідних інструментів регулювання економіки, дискредитація інститутів державної влади. Цей процес супроводжувався спадом виробництва, зниженням обсягів інвестування, гіперінфляцією, зниженням життєвого рівня основної маси населення країни тощо.

Практика формування економіки нашої країни показала, що її відродження можливе лише на основі активізації держави у формуванні умов нової системи господарювання на засадах співіснування різних форм власності.

Тому кожний фахівець з економіки повинен володіти сучасними знаннями з предмета “Державне регулювання економіки”.

Головні завдання вивчення дисципліни полягають у тому, щоб:

- довести теоретичні засади формування стратегії соціально-економічної політики держави;
- розкрити сутність, форми та методи державного регулювання економіки; ознайомити з методологічними й організаційними основами соціально-економічного прогнозування, державного програмування та макроекономічного планування;
- з’ясувати механізм реалізації бюджетної, податкової,

грошово-кредитної, структурної, інвестиційної, зовнішньоекономічної, цінової, антиінфляційної, регіональної, соціальної та екологічної політики.

- звернути увагу на ключові питання економічної стратегії і тактики розвитку нашої держави, які викладені в Конституції України, в інших законодавчих і нормативних документах.

Предметом дисципліни є вивчення:

- закономірностей соціально-економічного розвитку суспільства;
- організаційно-економічних засад становлення ринкової системи господарювання;
- системи державних актів законодавчої і виконавчої влади, а також економічних важелів впливу та механізмів їх застосування;
- методологічні і нормативні основи, методи і практичні результати прогнозування планування і державного регулювання соціально-економічного розвитку народного господарства.

Об'єктом дисципліни є народногосподарські комплекси, галузі народного господарства, регіони, підприємства і організації всіх форм власності.

Суб'єктом дисципліни є державні законодавчі і виконавчі структури, які розробляють, затверджують і організовують виконання нормативних актів з регулювання народного господарства.

**ПРОГРАМА КУРСУ “ДЕРЖАВНЕ
РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ”**

Порядк. номер	Назва теми	У годинах	
		Лекції	Сем. зан.
1	Об’єктивна потреба і суть макроекономічного регулювання. Предмет та завдання курсу	2	1
2	Основи методології та організації державного регулювання економіки	4	2
3	Стратегія соціально-економічного розвитку країни	4	2
4	Бюджетно-податкова політика	2	2
5	Кредитно-грошова політика держави	4	1
6	Державне регулювання соціальних процесів. Регулювання зайнятості	2	1
7	Державне регулювання цін та інфляції. Система підтримки малого підприємництва	2	1
8	Регулювання інвестиційної діяльності	2	
9	Державне регулювання сфери наукових досліджень	2	1
10	Регіональна економічна політика	2	1
11	Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Валютне регулювання	4	2
12	Державне регулювання природоохонної діяльності	2	1
	Всього	36	16

ТЕМА І ОБ'ЄКТИВНА ПОТРЕБА І СУТЬ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ. ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ КУРСУ

Основні питання, які розглянуті в темі: Державне регулювання економіки, його необхідність і практичне значення. Предмет і завдання курсу. Об'єкти та суб'єкти економічної політики. Функції та цілі держави в сучасній економіці.

Ключові поняття: національна економіка. Суб'єктивні та об'єктивні компоненти. Державне регулювання економіки (ДРЕ). Предмет дисципліни ДРЕ. Недоліки ринку. Суб'єкт ДРЕ. Об'єкт ДРЕ. Функції держави. Функції ДРЕ. Стратегічна ціль. Тактична ціль. Оперативна ціль. “Магічний многокутник цілей”. Принципи розроблення цілей ДРЕ.

Державне регулювання економіки покликане забезпечувати її рівновагу і сталий розвиток. Конкретні напрямки, форми та масштаби державного регулювання економіки визначаються характером і гостротою економічних, соціальних, екологічних та інших проблем у будь-якій країні в певний проміжок часу.

Державне регулювання економіки в умовах ринкового господарства є системою типових заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, які здійснюють правомочні державні установи та суспільні організації з метою стабілізації та адаптації існуючої соціально-економічної системи до умов, що змінилися.

В Україні здійснюється економічна реформа. Тому сьогодні як ніколи потрібні зусилля для поживлення

господарського життя з метою забезпечення стабілізації економіки та прискорення економічного розвитку.

Національна економіка – складна економічна система, що містить комплекс взаємодіючих об'єктивних та суб'єктивних компонентів.

Суб'єктивні компоненти – це держава, юридичні та фізичні особи.

Об'єктивні компоненти – соціально-економічні відносини, які виникають у процесі взаємодії суб'єктів економіки.

Державне регулювання економіки (ДРЕ) – це вплив держави на соціально-економічний розвиток країни.

ДРЕ можна розглядати у трьох аспектах

ДРЕ як наука – це синтез знань про суть, методологію і засоби впливу держави на соціально-економічні процеси, що відбуваються в країні

ДРЕ як практична діяльність – це заходи держави щодо управління розвитком національної економіки

ДРЕ як навчальна дисципліна – це навчальний курс, у процесі якого студенти мають набути знань про суть, цілі, форми і методи впливу держави на розвиток економіки в цілому, управління окремими її сферами та секторами

Таким чином, **державне регулювання економіки** – це система державних заходів, спрямованих на створення нормальних умов ефективного функціонування ринку та вирішення складних соціально-економічних проблем розвитку національної економіки.

Предметом дисципліни ДРЕ є вивчення вивчення сукупності прийомів, способів та інструментів управління соціально-економічними процесами, що відбуваються в країні.

Головними елементами механізму державного регулювання економіки є терміни: суб'єкт, об'єкт, методи і засоби.

Первинним **суб'єктом ДРЕ** є людина (громадянин). У демократичному суспільстві громадянин висловлює й захищає свої інтереси як виборець за допомогою механізму голосування. Отже, суб'єктом ДРЕ стає держава в особі державних органів (президента, парламенту, уряду, місцевих адміністрацій).

Суб'єкти – це виразники та виконавці господарських інтересів, насамперед соціальні групи, що відрізняються одна від одної за такими ознаками: майном, доходами, видами діяльності, професіями, галузевими та регіональними ознаками.

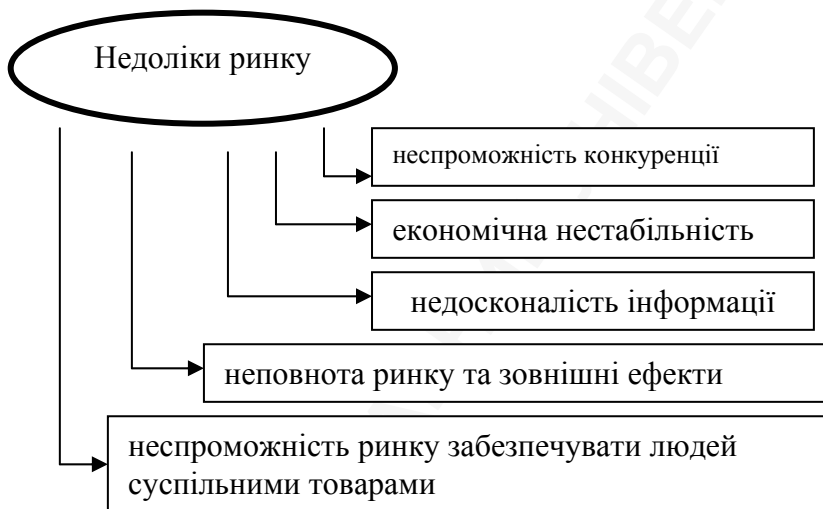
Виразником господарчих інтересів у ринковій економіці є також об'єднання, асоціації, профспілки, спілки підприємців і фермерів тощо.

Виразником соціально-економічних, політичних, культурних, екологічних, регіональних інтересів є також політичні партії.

Виконавцями господарських інтересів держави є органи державної та місцевої влади, а також Національний банк.

Об'єкти державного регулювання економіки – це сфери, галузі економіки, регіони, а також ситуації, явища та умови соціально-економічного життя країни, де виникли або можуть виникнути труднощі і проблеми.

Агрегованим **об'єктом ДРЕ** – є економічна система держави. А також: економічні підсистеми (економіка регіонів, галузей, стадії відтворення); соціально-економічні процеси (зайнятість, інфляція, економічні цикли і т.д), відносини (кредитні, фінансові тощо); ринки (товарів, послуг, інвестицій, капіталів і т.д).

Необхідність втручання держави в економіку зумовлена:

- створенням умов для ефективного функціонування самого ринкового механізму;
- усуненням негативних наслідків ринкових процесів;
- захистом національних інтересів на світовому ринку;
- вирішенні проблем, які ринковий механізм вирішити не може або вирішує їх неефективно.

Умови ефективного функціонування ринку:

- ринкова економіка – економіка договору, угод між рівноправними партнерами, розвинутої системи горизонтальних зв'язок, які спираються на ринкову інфраструктуру, - оптові підприємства, біржі, банки, страхові фірми, інші фінансові інститути, сильне законодавство, яке поважається людьми та регулює взаємовідносини господарських суб'єктів;
- необхідним інститутом ринкової економіки є повна самостійність і незалежність агентів, які діють на ринку, в поєднанні з їх економічною відповідальністю;
- необхідним інститутом ринку є вільні ціни. Хоча багато країн застосовують їх регулювання, вільне ціноутворення в ринковій економіці є основою. Інакше неможливо залучити механізм саморегулювання, забезпечити збалансованість народного господарства, ефективно використання ресурсів, орієнтувати виробництво на попит споживача;
- функціонування ринку тим ефективніше, чим активніша конкуренція і кращі умови для неї. Конкуренція вимагає поєднання економічних, технологічних і соціальних стандартів. На ринку кожного виду товарів повинно бути 8-15 і не менше 4-5. Ринок вважається монополізованим, якщо чотири крупні фірми контролюють понад 80% продаж;
- умовою нормального функціонування ринкового механізму є стійка фінансова і грошова системи. Важливий фактор вирішення проблем фінансового оздоровлення – створення банківської системи, яка б була здатна управляти грошовою масою;

- ефективність ринкового механізму значною мірою залежить від того, наскільки повно економіка охоплена ринковими відносинами. В умовах економіки це означає формування поряд із товарними ринку фінансового і ринку робочої сили;
- для формування ринкової економіки важливе значення має вирішення соціальних і політичних проблем.

В Україні, яка перебуває на етапі соціально-ринкової трансформації, формується система управління національною економікою.

Мета реформування економіки України – створення соціально орієнтованої ринкової економіки, яка б на основі розвитку національного конкурентоздатного виробництва забезпечила гідний рівень життя населення, добробут нації в цілому.

Основні функції держави

Політична – забезпечення цілісності й збереження суспільства у створенні умов для спокійного та гармонічного його розвитку. Формою цього суспільства є держава

Соціальна – забезпечення на території країни прав і свобод кожної людини і громадянина

Міжнародна (зовнішня) - полягає в підтримуванні свободи, суверенітету та історичного існування народів конкретної країни в рамках світового співтовариства

Економічна - полягає у створенні передумов, необхідних для ефективної економічної діяльності суспільства

Економічні функції держави

Забезпечення економіки необхідною кількістю грошей

Формування правових засад функціонування економіки

Перерозподіл доходів

Забезпечення людей обов'язковими товарами

Усунення недоліків ринкового

Основні функції державного регулювання економіки

→ **Цільова** – полягає у визначенні цілей, пріоритетів і основних напрямків розвитку національної економіки

→ **Стимулююча** - передбачає формування регуляторів, здатних ефективно впливати на діяльність суб'єктів господарювання і стимулювати економічні процеси у бажаному для суспільства напрямку

→ **Нормативна (регламентуюча)** – держава за допомогою законів та законодавчих актів нормативів встановлює певні правила діяльності для суб'єктів економіки, визначає правовий простір

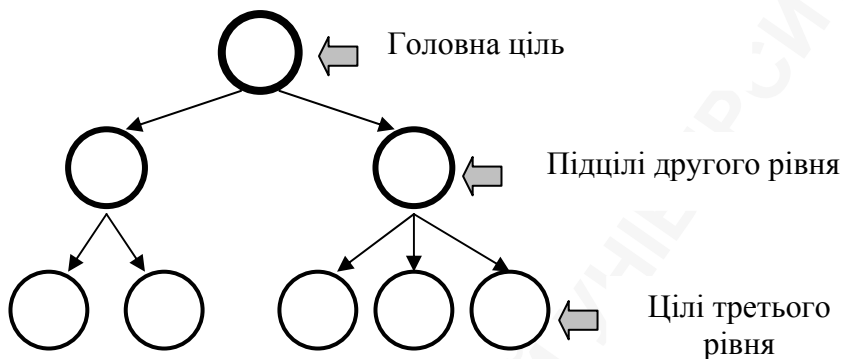
→ **Коригуюча** – зводиться до коригування розподілу ресурсів в економіці з метою розвитку прогресивних процесів, усунення негативних екстерналій і забезпечення нормальних соціально-економічних умов життя суспільства

→ **Соціальна** – передбачає регулювання державою соціально-економічних відносин, перерозподіл доходів, забезпечення соціального захисту та соціальних гарантій тощо

→ **Безпосереднє управління неринковим сектором економіки** – це регулювання державного сектору економіки, створення суспільних товарів і благ

→ **Контролююча** – означає державний нагляд і контроль за виконанням і дотриманням законів, нормативних актів, економічних, екологічних і соціальних стандартів

Кожна країна формує своє “Дерево цілей” в залежності від її економічних особливостей та пріоритетів.

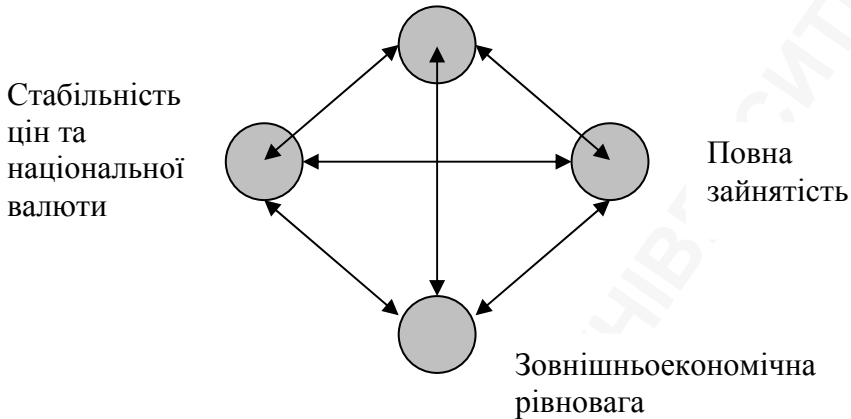

Стратегічна ціль – зумовлює якість самого суспільства, забезпечує його збереження та вдосконалення

Тактичні цілі – визначають засоби, форми і способи діяльності, які найбільш відповідають конкретним обставинам на даний момент і забезпечують досягнення стратегічних цілей

Оперативні цілі пов’язані з необхідністю запобігання загрози виникнення негативних явищ та подолання наслідків форс мажорних обставин

“Магічний многокутник цілей”

Принципи розроблення цілей ДРЕ:

- ✓ відповідність конкретних цілей сутності конституційного устрою і генеральній меті діяльності держави – збереженню, зміцненню й удосконаленню існуючого суспільного ладу;
- ✓ усебічне врахування в цілепокладанні індивідуальних, колективних і суспільних інтересів;
- ✓ практична необхідність реалізації цілей та їх наукова обґрунтованість;
- ✓ гармонійність побудови цілей, що передбачає їх взаємозв'язок і взаємозумовленість;
- ✓ запобігання конфлікту цілей, унаслідок якого досягнення однієї цілі перешкоджає досягненню інших;
- ✓ інформаційне забезпечення пріоритетів державної політики з метою збільшення довіри людей до діяльності держави.

Основними критеріями формування системи цілей є соціально-економічна ефективність, швидкість одержання позитивних результатів, мінімум необхідних ресурсів для реалізації наміченого і т.п.

ТЕМА 2 ОСНОВИ МЕТОДОЛОГІЇ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Основні питання, які розглянуті в темі:

Форми, методи та інструменти державного регулювання економіки. Економічна політика держави. Види економічної політики. Теорії макроекономічного регулювання. Моделі ринкової економіки.

Ключові поняття

Методологія ДРЕ. Методи ДРЕ. Методи прямого та непрямого впливу. Правові, адміністративні, економічні, пропагандистські методи. Економічна державна політика. Моделі ринкової економіки. Меркантилізм. Фізіократи. Класична теорія регулювання. Марксизм. Кейнсіанство. Монетаризм. Теорія раціональних очікувань. Теорія економіки пропозиції. Теорія суспільного вибору. Некейнсіанство. Неокласичний синтез. Соціально-інституційний напрямок.

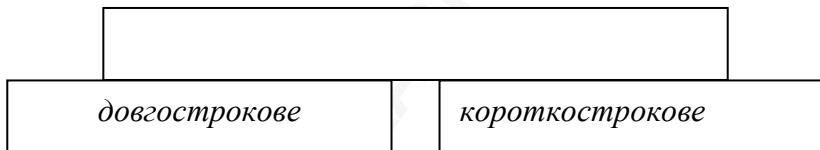
Реформи, що здійснюються в країні, покликані змінити характер участі держави в господарській діяльності, зменшити частку державної власності, створити економічні умови для забезпечення високої ділової активності. Будь - яка масштабна акція потребує фундаментальної підготовки та виваженості.

Мета державного регулювання економіки – створити таку господарську систему, яка б орієнтувалася на вибір найефективніших варіантів використання наявних факторів виробництва та забезпечення сприятливих соціально-економічних умов життєдіяльності.

Орієнтація на такий результат передбачає використання певних засобів, механізмів та інструментарію державного регулювання економіки.

Теорія державного регулювання економіки проголошує необхідність системного підходу до виборів засобів та методів впливу держави на суб'єктів економічних відносин. Регулюванню підлягають складні економічні процеси життєдіяльності суспільства, на які не здатні ефективно впливати окремі важелі. Результативність державного регулювання зростає, якщо ці важелі застосовуються не випадково, а системно, виходячи з дострокових цілей і поточних завдань соціально-економічного розвитку, чи під тиском груп спеціальних інтересів і кон'юнктури.

Форми державного регулювання економіки

- **Довгострокове регулювання** обумовлене необхідністю досягнення стратегічних цілей. У його системі головне місце займає цілеспрямований вплив на обсяг і структуру інвестицій, рівень заощаджень в економіці. Головне завдання довгострокового регулювання полягає в проведенні структурних змін в економіці, розвитку наукоємних виробництв, піднятті відсталих у економічному відношенні районів.
- **Короткострокове регулювання** – це насамперед антициклічне регулювання, основою якого є вплив на сукупний попит. У межах цієї форми застосовується антиінфляційне регулювання, яке реалізується переважно через політику доходів

(контроль над заробітною платою та цінами, обмеження темпів зростання грошової маси).

Втручання держави в економічні процеси повинне забезпечити прогресивні зрушення в пропорціях відтворення, умовах сумлінної конкуренції, запобігання негативним соціальним і економічним наслідкам.

Вплив держави на економічні процеси припускає сполучення ринкового саморегулювання з державними регуляторами.

Ринок виконує такі функції, як обмін продуктами праці відособлених товаровиробників; стимулювання ними якості продукції, зниження витрат виробництва; спонукання покупців до економії, збільшення доходів.

У розвинених країнах планові інструменти відіграють істотну роль у визначенні стратегічних цілей розвитку, у виділенні пріоритетних проблем, рішення яких вимагає участі усього суспільства, у заохоченні людей до реалізації загальнонаціональних економічних завдань та задач.

- **Планові регулятори** – це дії людини щодо налагодження конкретної економічної діяльності.
- **Ринкові регулятори** – об'єктивно діючі, що складаються як результуюча взаємодія багатьох виробників і споживачів товарів і послуг.

Планові та ринкові регулятори сумісні

Планування як суб'єктивна діяльність людини щодо встановлення визначеної послідовності дій, спрямованих на досягнення конкретної мети, повинне ґрунтуватися на обліку реальних умов її втілення, включаючи параметри зовнішнього середовища, характер самого процесу руху до

мети, що обумовлені особливостями функціонування ринкової економіки.

Методологія державного регулювання економіки – це підходи, принципи та логіка управління соціально-економічним розвитком країни.

Методи державного регулювання економіки – це способи впливу держави на сферу підприємництва, інфраструктуру ринку, некомерційний сектор економіки з метою створення умов їх ефективного функціонування відповідно до напрямків державної економічної політики.

за формами впливу:

- прямого впливу
- непрямого впливу

залежно від засобів впливу:

- правові
- адміністративні
- економічні
- пропагандистські

Правове регулювання – це діяльність держави щодо встановлення обов’язкових правил для використання юридичних норм (правил) поведінки суб’єктів права.

Адміністративні методи ДРЕ – це інструменти прямого впливу держави на діяльність суб’єктів ринку. Їх ознаки: прямий вплив державного органу або посадових осіб на дії виконавців.

Застосування **економічних методів ДРЕ** дає змогу створювати економічні умови, які спонукають суб’єктів ринку діяти в необхідному для суспільства напрямі, вирішувати ті чи інші завдання згідно із загальнодержавними та приватними інтересами.

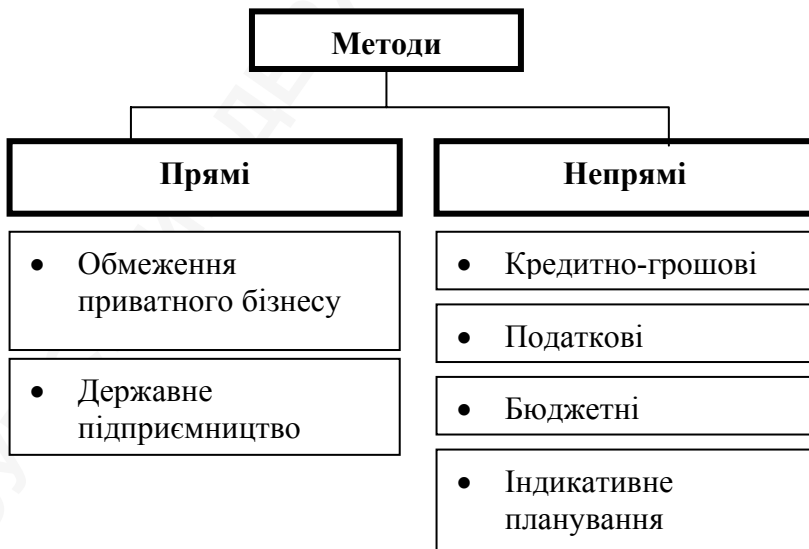
Пропагандистські (морально-етичні) методи ДРЕ – це звернення держави до гідності, честі й совісті людини

(підприємця, найманого робітника, державного службовця і т. ін.)

Методи прямого впливу безпосередньо діють на функціонування суб'єктів ринку.

Основними інструментами прямого державного регулювання є: нормативно-правові акти, макроекономічні плани і цільові комплексні програми, державні замовлення, централізовано встановлені ціни, нормативи, ліцензії, квоти, державні бюджетні витрати, ліміти і т.д.

Методи непрямого регулювання – припускають вплив держави на економічні інтереси товаровиробників, створення таких рамок їх діяльності, у яких вона може бути вигідною чи невигідною, тобто непряме регулювання - це вплив на економічні інтереси. До методів непрямого регулювання відносять інструменти фіскального, бюджетного, грошово-кредитного, інвестиційного, амортизаційного, інноваційного й іншого напрямків економічної політики, а також методи морального переконання.

Обмеження приватного бізнесу:

- Ліцензування
- Реєстрація
- Регламентація
- Антимонопольні заборони
- Ліміти цін
- Квотування
- Мінімізація заробітної платні

Державне підприємництво:

- Плани і комплексні програми
- Стандарти
- Нормативи
- Тарифи
- Державні інвестиції

Кредитно-грошові методи:

- Облікова ставка
- Резервна ставка
- Операції відкритого ринку
- Сеньораж
- Валютні інтервенції
- Кредитні пільги

Податкові методи:

- Податкові ставки
- Митні збори
- Податкові пільги

Бюджетні методи:
Державні:

- Замовлення
- Позики
- Дотації
- Субсидії
- Компенсації

Індикативне планування:

- Прогнози
- Індикативні норми

Економічна політика держави – це система соціально-економічних ідей та цілей розвитку країни, основні завдання, засоби їх досягнення, а також діяльність органів державної влади й управління щодо їх реалізації.

Види економічної політики

- **Соціальна політика держави** – зосереджується на формуванні ефективних соціально-економічних умов життя суспільства, регулюванні відносин між соціальними групами, формуванні економічних стимулів для участі у виробництві, забезпеченні ефективної зайнятості населення, створенні соціальних гарантій і умов для підвищення добробуту членів суспільства.
- **Зовнішньоекономічна політика держави** – охоплює різні аспекти зовнішньої торгівлі, контроль за міграцією капіталів і робочої сили, підтримку вітчизняного підприємництва за кордоном і т. д. з метою ліквідації диспропорцій платіжного балансу і досягнення зовнішньоекономічної рівноваги.
- **Антициклічна політика** – спрямована на підтримку певних темпів економічного зростання (регулювання макроекономічної кон'юнктури).
- **Кредитно-грошова (монетарна) політика** – полягає в державному забезпеченні економіки країни необхідною кількістю грошей, регулюванні грошового і кредитного ринків.
- **Фіскальна (бюджетно-податкова) політика** – визначає джерела фінансування державної казни, формування податкової системи і державного бюджету.
- **Структурна політика** – припускає формування прогресивної і ефективної структури національної економіки.

- За допомогою **амортизаційної політики** держава стимулює накопичення капіталу, яке в майбутньому стане основою розширення і оновлення виробництва.
- Державна **інвестиційна політика** - це регулювання капіталовкладень з метою структурної перебудови виробництва, його технічного і технологічного оновлення і модернізації.
- **Науково-технічна і інноваційна політика** – діяльність держави, направлена на розвиток науки і техніки, забезпечення стратегічних наукових і технологічних пріоритетів, упровадження результатів НТП у виробництво.
- **Цінова політика** – вплив держави на ціни і ціноутворення з метою впливу на інфляцію, стимулювання модернізації виробництва, посилення конкурентоспроможності вітчизняних товарів на світовому ринку, здійснення кон'юнктурної і структурної політики, пом'якшення соціальної напруженості у суспільстві
- **Конкурентна політика держави** – має на меті розроблення методів для створення конкурентного середовища, підтримки і захисту добросовісної конкуренції, боротьби з монополізмом і т.д.
- **Регіональна політика** – це діяльність держави із забезпечення збалансованого і комплексного розвитку окремих територій країни, виходячи із загальнодержавних і регіональних інтересів, шляхом використання абсолютних і відносних переваг регіонів.
- **Екологічна політика** – спрямована на забезпечення екологічної рівноваги, охорону навколишнього середовища, створення безпечних умов життя громадян.

В Україні, яка перебуває на етапі соціально-ринкової трансформації, формується система управління національною економікою.

Фактори, що впливають на формування системи ДРЕ в Україні:

- розпад Радянського Союзу і розрив традиційних економічних зв'язків;
- високомонополізована, мілітаризована економіка з могутнім індустріальним потенціалом, який важко піддається структурній перебудові;
- тяжкі наслідки Чорнобильської катастрофи;
- ресурсоємне затратне виробництво;
- недосконалість законодавчого забезпечення реформ;
- повільний перебіг ринкових перетворень;
- процес накопичення капіталу, що призвів до різкої диференціації населення;
- традиції державного патерналізму.
-

Моделі ринкової економіки

Існуючі економічні моделі та їх спрямованість залежать від:

- географічного положення;
- наявності природних ресурсів;
- історичних умов розвитку;
- традицій населення та його звичаїв;
- рівня розвитку продуктивних сил;
- соціальної спрямованості суспільства.

Спільні риси, характерні для усіх моделей ринкової економіки:

- наявність різноманітних форм власності;
- перевага вільних цін на товари та послуги;
- розвинена система вільної конкуренції;
- поширення підприємницької діяльності;
- визначена система державного регулювання економіки.

Таблиця 1 - Моделі реформування економіки

<i>Назва моделі</i>	<i>Основні риси</i>
1	2
Американська модель «ліберальна модель капіталізму»	<ul style="list-style-type: none"> • мала питома вага державної власності і мінімальна регулююча роль держави; • усіляке заохочення підприємництва (80% нових робочих місць створюється за рахунок малого підприємництва); • різка диференціація на багатих і бідних; • прийнятний рівень життя незабезпечених груп населення
Японська модель	<ul style="list-style-type: none"> • високий рівень державної дії та основні напрямки економіки; • складання планів розвитку економіки; • незначна відмінність в рівні заробітної платні між главою фірми і службовцями (17 разів); • соціальна спрямованість моделі
Німецька модель	<ul style="list-style-type: none"> • високий рівень державного впливу на економіку в сфері соціальної політики; • прогнозування основних макроекономічних показників; • відмінності в рівні заробітної платні незначні (23-кратне)
Шведська модель “друга модель соціалізму”	<ul style="list-style-type: none"> • соціальна спрямованість, скорочення майнової нерівності, турбота про незабезпечених верстви населення; • держава активно втручається в

Продовження таблиці 1

1	2
	<ul style="list-style-type: none"> • процес ціноутворення, встановлюючи фіксовані ціни; • висока питома вага державного сектора
Південно-кореїська модель	<ul style="list-style-type: none"> • широко використовується планування економічного розвитку (з 1962р. розробляються 5-річні плани); • тривалий час діяла державна монополія в кредитно-грошовій сфері; • регулювання зовнішньоекономічної сфери спрямовано на стимулювання експорту і обмеження імпорту
Китайська модель	<ul style="list-style-type: none"> • здійснено перехід від моделі «централізованої планової економіки» до моделі «соціалістичної планової товарної економіки»; • поєднання ринкових відносин з державним плануванням; • у сільському господарстві здійснено перехід від «народних комун» до системи «сімейного підряду»; • пожвавлення господарської діяльності підприємств державного сектору шляхом відділення «права власності» від «права господарювання»; • створення системи ринків (фондові ринки, ринки послуг, ринки інформації, техніки, технологій)

Рисунок 1

Меркантилізм – перша економічна школа (15-18 ст.), яка розглядала золото і срібло (пізніше надлишок продуктів, обмінюваних на внутрішньому ринку) як джерело багатства, необхідність активного втручання держави в економіку шляхом заохочення експорту і заборони імпорту.

Фізіократи – (засновник Ф. Кене, 18 ст.) вважали, що джерелом багатства суспільства є сільське господарство, тому рекомендували урядам своїх країн розвивати цю галузь.

Класична теорія регулювання - А. Сміт, Д. Рікардо (18 – початок 19 ст.) - вважали основним регулятором економічних процесів ринковий механізм, що ефективно регулює розподіл ресурсів, встановлюючи ринкову рівновагу; пропонували мінімальне втручання держави в економіку, де державі відводиться роль «нічного сторожа».

Марксизм – заснована на вченні К. Маркса, обґрунтовує необхідність знищення приватної власності і конкуренції, зміни стихійного розвитку цілеспрямованим впливом держави на соціально-економічні процеси за допомогою плану на основі суспільної власності.

Кейнсіанство – засновник Дж. М. Кейнс обґрунтовує об'єктивну необхідність і практичне значення державного регулювання, основні способи і інструменти державного впливу: стимулювання сукупного попиту шляхом розширення інвестиційної діяльності, зменшення ціни кредиту, розширення держ. закупівель, збільшення зайнятості як чинника збільшення доходів населення, проведення раціональної фіскальної політики і т.д.

Неокейнсіанство – Дж. Робінсон, Р. Харрод, Е. Домар, вважають, що циклічні коливання і інфляція викликаються змінами в сукупних витратах і пропозиції грошей; виступають за активну стабілізаційну політику з

використанням інструментів бюджетно-податкового регулювання.

Монетаризм – М. Фрідман - пропагує відмову від широкого втручання в економіку, віддає перевагу непрямим методам, у тому числі регулюванню грошового обігу.

Раціональних очікувань – неокласична теорія, яка стверджує, що способи держави щодо стабілізації економіки не є ефективними, оскільки суб'єкти господарювання володіючи інформацією і передбачаючи наслідки економічної політики держави, поводяться раціонально: в своїх інтересах ухвалюють рішення, що мають на меті їх особисті інтереси.

Економіка пропозиції – неоліберальна економічна теорія, пропагує необхідність стимулювання пропозиції, а також ефективності виробництва на основі зниження витрат виробництва, зниження податків, стимулювання інноваційного підприємництва, скорочення соціальних витрат і т.д.

Теорія суспільного вибору - Дж. Бьюкенен і його прихильники вважають, що, обіймаючи державну посаду, людина необов'язково керується інтересами суспільного благополуччя. Для реалізації своїх інтересів (отримання політичної або економічної «ренти») нерідко використовуються лобізм, логролінг, торгівля голосами. Тому, не заперечуючи ролі держави, вони вважають рішення проблеми у вільному розвитку ринкових відносин, заснованих на цивілізованих правових засадах.

Неокласичний синтез – поєднання позиції неокейнсіанства і неолібералізму. Стала теоретичною основою змішаної системи регулювання ринкової економіки.

Соціально-інституційний напрямок – економічні відносини у суспільстві формуються не тільки під дією економічних, але і соціально-психологічних, політичних і

інших чинників. Під «інститутами» розуміють корпорації, профспілки, держави, а так само правові, морально-етичні, психологічні та інші явища.

ТЕМА 3 СКЛАДОВІ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ.

Основні питання, розглянуті у темі

Суть і способи економічного прогнозування. Класифікація прогнозів. Макроекономічне прогнозування та його принципи. Основні функції макроекономічного прогнозування. Методи макроекономічного прогнозування. Макроекономічне планування: його основні методи та принципи. Теорії планування. Основні форми державного планування. Стратегічне планування та програмування соціально-економічного розвитку країни.

Ключові поняття: Прогноз. Економічне прогнозування. Соціально-економічне прогнозування. Методологія прогнозування. Теоретичний аспект. Управлінський аспект. Способи прогнозування. Функції прогнозування. Підходи прогнозування. Макроекономічне планування. Мета, цілі та функції макропланування. Об'єкти, суб'єкти та сфера макропланування. Директивне, індирективне, регулятивне, індикативне планування. Програмування соціально-економічного розвитку країни. Держконтракт. Держзамовлення.

Етапи управління розвитком національної економіки:

- ✓ Макроекономічний аналіз.
- ✓ Макроекономічне прогнозування.
- ✓ Планування соціально-економічного розвитку країни.
- ✓ Макроекономічне програмування.

- ✓ Організація та регламентація дій суб'єктів національної економіки.
- ✓ Стимулювання бажаних процесів.
- ✓ Оперативне регулювання.
- ✓ Контроль за виконанням правил та норм економічної поведінки суб'єктів.
- ✓ Національне рахівництво.

Найважливішою передумовою державного регулювання економіки є розроблення прогнозів.

Державне прогнозування являє собою систему науково обґрунтованих уявлень про ті чи інші напрямки соціально-економічного розвитку країни. В умовах переходу до ринкових відносин прогнозування набуває великого значення і стає початковою стадією, основою всієї системи керування. Це обумовлено тим, що в умовах ринку змінюються траєкторії розвитку, зростає альтернативність його варіантів, підсилюється інтенсивність пошуку виходів з небажаних, негативних ситуацій.

Розвинута система альтернативних прогнозів дозволяє зіставляти, порівнювати можливі варіанти, вибирати оптимальні з них. Крім того, у ринковій економіці збільшується число суб'єктів, що самостійно, під свою відповідальність приймають ті чи інші рішення (державні підприємства, кооперативи, фермерські господарства та інші). Кожному з цих суб'єктів необхідно передбачати зміни ринкової кон'юнктури та можливі наслідки своїх рішень.

Державне прогнозування не тільки дозволяє передбачати перспективи розвитку, але і надає інформацію підприємствам, компаніям про наміри держави, є координуючою ланкою для всіх інших форм регулювання. Прогнозування надає ринку більш цілеспрямованого розвитку.

Соціально-економічна стратегія держави

Проблеми, які вирішуються за допомогою державного регулювання економіки:

- Структурна перебудова економіки
- Розміщення виробничих сил
- Соціальне забезпечення економіки
- Фінансова, податкова політика
- Інвестиційна політика
- Зовнішньоекономічна діяльність
- Аналіз та прогноз соціально-економічного розвитку країни
- Грошове регулювання
- Приватизація власності
- Антимонопольні заходи
- Науково-технічний прогрес
- Державне постачання
- Охорона навколишнього середовища
- Правове забезпечення

← **Етапи процесу управління розвитком національної економіки**

- Макроекономічний аналіз
- Макроекономічне прогнозування

- Планування соціально-економічного розвитку країни
- Макроекономічне програмування
- Організація та регламентація дій суб'єктів національної економіки
- Стимулювання бажаних процесів
- Оперативне регулювання
- Контроль за виконанням правил та норм економічної поведінки суб'єктів
- Національне рахівництво

При **програмно-цільовому** підході забезпечуються концентрація ресурсів, досягнення кінцевих результатів, потреб. За його допомогою вирішуються найважливіші проблеми економічного, соціального і науково-технічного

розвитку, що мають народногосподарське значення і, як правило, міжгалузевий чи міжрегіональний характер.

Програмування є досить відчутним методом впливу на процеси відтворення і тому застосовується у випадках, коли використання інших методів регулювання не може дати необхідних результатів.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ

- **Прогноз** (*грец. передбачення*) -
  - 1) науково обґрунтована думка, що дає випереджаючу інформацію про розвиток об'єкта в майбутньому;
  - 2) науково обґрунтоване передбачення можливого стану об'єкта в майбутньому, можливих шляхів і термінів його досягнення.
- **Економічне прогнозування** – визначення стану і можливих напрямків розвитку економічних явищ і процесів на різних рівнях економічної системи (мікро-, мезо-, макrorівні).
- **Соціально-економічне прогнозування** – складова частина ГРЕ, покликана виявити найважливіші проблеми і визначити напрямки розвитку країни.

Джерела прогнозної інформації:

- накопичені знання і досвід (теоретичні і емпіричні знання про закономірності розвитку процесів);
- фактична і статистична інформація про об'єкт прогнозування;

В методології прогнозування розрізняють два аспекти:

- ✓ **Теоретичний аспект** полягає в тому, що здійснюється аналіз реальних фактів і причинно-наслідкових зв'язків, оцінка і опис можливих і бажаних перспектив розвитку об'єкта.

Науковий аналіз соціально-економічних процесів і тенденцій **передбачає:**

- ретроспективу – досліджується історія розвитку об'єкта для його систематизованого опису;
- діагноз – досліджується об'єкт для виявлення тенденцій його розвитку і вибору методів і моделей прогнозування;
- проєкцію – за даним діагнозом розробляється прогноз об'єкта, проводиться оцінка достовірності, точності або обґрунтованості проєкту

Дослідження об'єктивних зв'язків соціально-економічних явищ – в кожній конкретній ситуації здійснюється через виявлення причин і наслідків їх виникнення (невизначеність, недостатність і неповнота інформації, наявність суб'єктивного чинника).

Оцінка об'єкта прогнозування (здійснюється за допомогою якісних характеристик і кількісних параметрів)

Виявлення альтернатив соціально-економічного розвитку

- ✓ **Управлінський аспект** формує рекомендації для державного регулювання економіки на відповідну перспективу.

Методами прогнозування називають сукупність прийомів і оцінок, які на основі аналізу минулих зв'язків (ретроспективних) і змін об'єкта у минулому дають можливість передбачати майбутній розвиток об'єкта (відомо більше 150 методів і прийомів прогнозування)

Способи прогнозування

▶ **Експертний** (*лат. досвідчений*) – шляхом опитування фахівців про об'єкт прогнозування

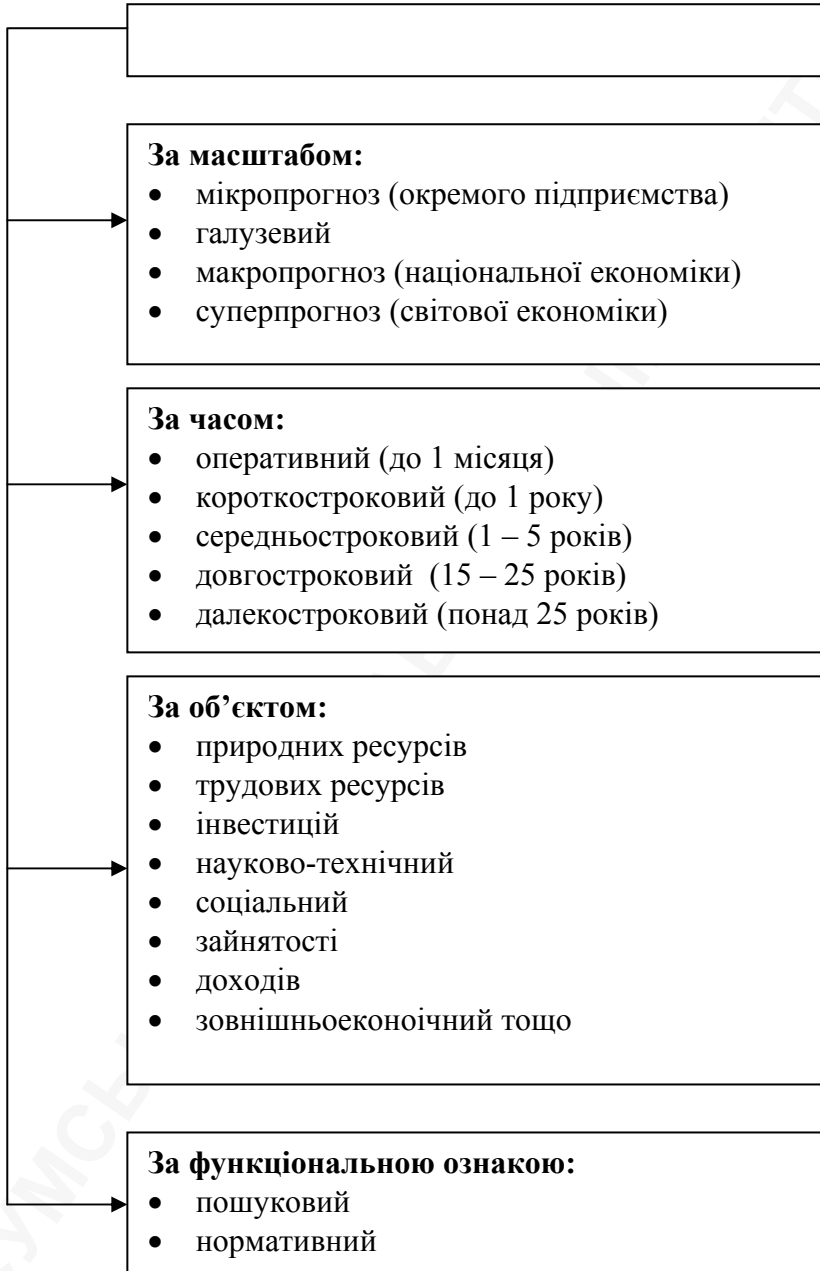
▶ **Екстраполяції** (*екстрв + лат. робити гладким*) – поширення встановлених у минулому тенденцій на майбутній період

▶ **Моделювання** (*франц. формувати*) – дослідження, що базується на побудові моделей об'єкта, що враховують зміну його стану в майбутньому

Основні підходи прогнозування

Генетичний підхід – базується на аналізі даних про передісторію прогнозованого об'єкта, фіксує його основоположні чинники, визначальні особливості його розвитку і на основі цього робить висновки про стан об'єкта в майбутньому

Теологічний підхід (*лат. телео – мета*) базується на цільових установках розвитку даного об'єкта і ступеня його наближення до наданих задач

Форми прогнозування (залежно від ступеня конкретизації процесів)	
→	Гіпотеза характеризує наукове припущення на рівні загальної теорії. Наукова підстава побудови гіпотези – теорія і закономірності, причинно-наслідкові зв'язки і тенденції функціонування і розвитку об'єктів. Об'єкти описують за допомогою якісних характеристик.
→	Прогноз (в порівнянні з гіпотезою) має велику визначеність і достовірність, оскільки базується не тільки на якісних, але і на кількісних оцінках (має характер вірогідності)
→	План – це комплекс конкретних заходів, спрямованих на досягнення певної мети.

- ✓ Найбільш тісний взаємозв'язок прогнозування і планування. Єдність між ними обумовлена тим, що прогнозування створює умови для наукового обґрунтованого планування (процесу ухвалення управлінських рішень)
- ✓ Відмінність між прогнозуванням і плануванням полягає в тому, що прогнози мають характер вірогідності, а плани (програми) – це однозначні рішення, які (тією чи іншою мірою) мають ознаки директивності та індикативності.
- ✓ Прогнози мають альтернативний характер. При цьому визначення альтернатив - один з результатів прогнозування. Процес розроблення плану (програми) повинен мати варіантний характер, але на відміну від прогнозу план (програма) – це вже вибраний варіант розвитку, що підлягає практичній реалізації.

- ✓ Відмінності між прогнозуванням і плануванням зумовлюють відмінність їх функцій. Якщо планування спрямоване на ухвалення і втілення управлінських рішень, то метою прогнозування є створення наукових передумов для ухвалення цих рішень.

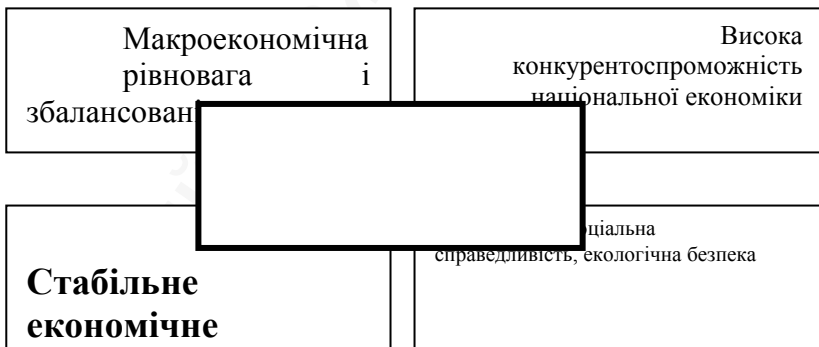
Основні принципи макроекономічного прогнозування	
→	Наукової обґрунтованості – прогнозування ґрунтується на знаннях про закономірності розвитку економіки, використовує вітчизняний і світовий досвід, використовує систему наукових методик і методів
→	Системності – з одного боку, розглядає національну економіку як єдиний об'єкт, а з іншого боку – як сукупність самостійних напрямків прогнозування
→	Адекватності – прогноз як теоретична (узагальнена) модель в повному об'ємі і точно відображає процеси національної економіки
→	Альтернативності (багатоваріантності) – розроблення декількох (мінімум трьох) варіантів розвитку національної економіки
→	Цілеспрямованості – прогнозування розвитку конкретного об'єкта і визначення тенденцій і закономірностей його розвитку для вирішення конкретних народногосподарських задач
→	Ефективності (рентабельності) - прогноз повинен бути точним, повним і реальним. Мінімізація вхідних даних і максимізація вихідних даних

ПЛАНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

- **План** – це сукупність обґрунтованої мети і способів її досягнення. Процес розробки плану називається плануванням.
- **Макроекономічне планування** – це діяльність держави щодо визначення стратегічної, тактичної і оперативної мети, а також визначення способів, методів і термінів досягнення поставленої мети.

Тимчасові обмеження плану обумовлені:

- ротацією державних органів відповідно до закону про вибори;
  - календарним характером планування (плановий рік, як і бюджетний, починається з 1 січня і закінчується 31-го грудня).
- **Об'єкт планування** – національна економіка.
  - **Суб'єкт** – держава.

Функції макроекономічного планування

- Визначення мети і пріоритетів розвитку національної економіки.
- Забезпечення найбільш оптимального варіанта розвитку національної економіки (найкоротшого і найефективнішого способу досягнення поставленої мети).
- Координація економічної діяльності суб'єктів (забезпечення інформацією, організація, стимулювання і т.д.).
- Гармонізація економічних інтересів суб'єктів господарювання

Основні форми макроекономічного планування

- ✓ **Директивний план** (від лат. *directio* – прямий напрям) має силу юридичного закону, адресний і обов'язковий для виконання характер. Посадовці несуть відповідальність за невиконання директивного плану. Директивне планування властиве командній економіці. Використовувалося в СРСР і соціалістичних країнах з метою прямого впливу держави на економіку.
- ✓ **Імперативний план** (від лат. наказовий) – план розвитку державного сектора (обов'язковий для підвідомчих підприємств).
- ✓ **Індикативний план** (від лат. *indicator* - показчик) – це рекомендаційна система планових заходів, спрямованих на досягнення мети соціально-економічної політики держави.

Відмінність індикативного і директивного планування:

- *по-перше*, індикативний план – це комплекс рекомендацій;
- *по-друге*, рекомендації не мають обов'язкового характеру;
- *по-третє*, показники плану призначені для інформування суб'єктів господарювання про мету, пріоритети і наміри держави;
- *по-четверте*, мобільний характер плану передбачає можливість коректування його параметрів відповідно до змін на ринку;
- *по-п'яте*, реалізація мети індикативного плану здійснюється через систему правових і економічних регуляторів.

Основні блоки національної (державної) програми:

→ **аналітичний** – концепція програми

→ **цільовий** – побудова «дерева мети»

→ **Програмних завдань і способів реалізації**

→ **фінансово-економічний:** основні показники, об'єм ресурсів для реалізації програми

→ **організаційно-економічний:** організаційні форми, методи і порядок управління програмою; економічний механізм реалізації програми; система контролю над програмою

Методи макроекономічного планування

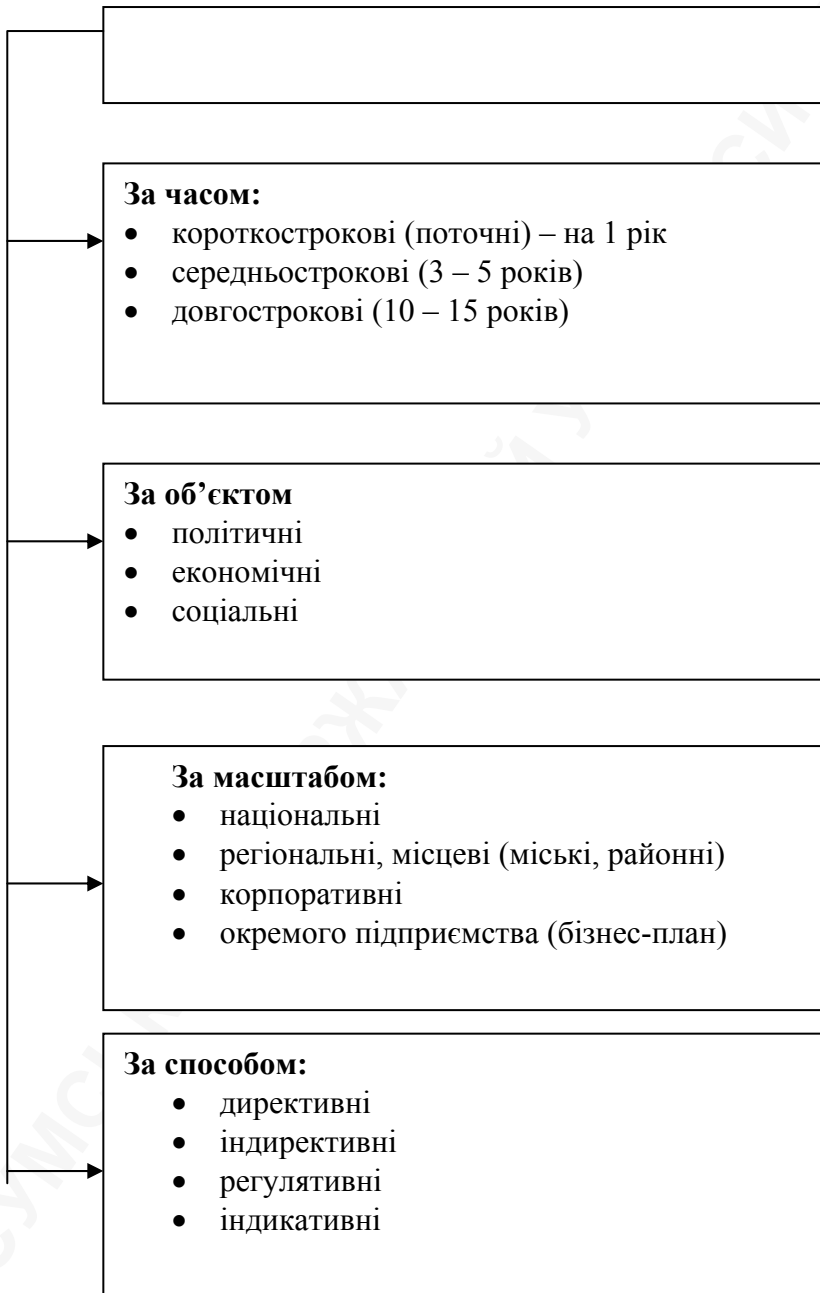
Метод системного аналізу – базується на теорії всеохоплюючого раціонального підходу і припускає комплексний підхід до об'єкта планування: визначення потреб і можливостей, наявних ресурсів; аналіз механізмів реалізації і результатів планових завдань; визначення варіантів планових рішень для вибору найефективнішого; обґрунтування планових завдань і т.д.

Балансовий метод – встановлення зв'язків між потребами і ресурсами як в масштабах суспільства, так і так і за окремими складовими економіки

Нормативний метод – обґрунтування планових показників на підставі науково обґрунтованих норм і нормативів (норми рентабельності, амортизації, ресурсомісткості, викидів шкідливих речовин, мінімальна пенсія, прожитковий мінімум і т.д.)

Метод оптимізації планових рішень – пошук найефективнішого (оптимального) планового завдання на основі використання економічно-математичних моделей, методів математичного прогнозування і т.д.

Програмно-цільовий метод – розроблення програм вирішення найактуальніших соціальних, економічних, екологічних, науково-технічних, регіональних проблем розвитку суспільства. Припускає визначення комплексу взаємопов'язаних організаційно-правових і фінансово-економічних способів, спрямованих на вирішення цих проблем

ДЕРЖАВНЕ ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВЕ ПЛАНУВАННЯ

Програмно-цільовий метод планування реалізується через цільові комплексні програми.

Цільова комплексна програма (ЦКП) – це документ, в якому відображається комплекс заходів (визначений за ресурсами, виконавцями і термінами здійснення), спрямованих на досягнення мети, обумовленої стратегією соціально-економічної політики держави і конкретною соціально-економічною проблемою.

Основні пріоритети розвитку національної економіки (в історичному аспекті)

- ✓ Модернізація виробництва
- ✓ Зміна структури економіки
- ✓ Конверсія військового виробництва
- ✓ Скорочення безробіття
- ✓ Заборона інфляції
- ✓ Соціальний захист населення
- ✓ Зміцнення національної валюти
- ✓ Підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів
- ✓ Вирівнювання торгово-платіжного балансу
- ✓ Упровадження нових технологій
- ✓ Розвиток соціальної інфраструктури (охорона здоров'я, освіта, наука, культура і т.д.)
- ✓ Комплексний, раціональний розвиток територій і т.д.

Класифікація цільових комплексних програм

За термінами виконання:

- **довгострокові (5-10 років)** - спрямовані на досягнення стратегічної мети;
- **середньострокові (1-5 років)** - спрямовані на вирішення тактичних задач;
- **короткострокові (до 1 року)** - спрямовані на вирішення поточних проблем.

За рівнем, складом, сферою впливу і реалізації:

- **загальнодержавні** - охоплюють проблеми національної економіки в цілому (*національні плани, бюджет, інфляція, стагфляція та ін.*);
- **програми обмеженого характеру** - (розвиток окремих галузей регіонів, вирішення конкретних національних проблем) – *галузеві, регіональні, окремих виробництв та ін.*

За характером і специфікою проблем та цілей:

- **кон'юнктурні** - регулювання економічних процесів шляхом маніпулювання господарською кон'юктурою;
- **структурні** - зміна співвідношень між галузями, сферами національної економіки.

За об'єктами:

- **економічні** (*фінансові, виробничі, зовнішньо-економічні*);
- **соціальні** (*зайнятість, доходи, медицина, освіта*);
- **науково-технічні**;
- **екологічні**;
- **регіональні**.

Засоби реалізації державних планів і програм:

- Держзамовлення і держконтракт
- Пільгове кредитування
- Пільгове оподаткування
- Цінові пільги
- Державне страхування
- Гарантування ринків збуту
- Інформаційне забезпечення
- Розроблення спеціальних прогнозів
- Державне фінансування наукових досліджень
- Підтримка з боку держави при упровадженні на зовнішній ринок

- Інститут соціального партнерства (трипатризм – взаємодія трьох суб'єктів: держави (в особі органів або уповноважених), роботодавців (їх асоціацій, об'єднань) і працівників (в особі профспілок))

- Державна система науково-технічної і соціально-економічної експертизи (експертні поради)

- Непрямі методи економічного стимулювання виконавців програм

ГЛОСАРІЙ

Адміністративно-командна система — економічна система, що панувала в колишньому Радянському Союзі, країнах Східної та Центральної Європи і в деяких азіатських державах. Її особливості: "суспільна" (насправді державна) власність на всі види ресурсів, монополізація і бюрократизація економіки у специфічних формах; господарський механізм, що ґрунтується на централізованому плануванні.

Аналіз загальної рівноваги — дослідження ринкової системи як цілого; взаємозв'язку між рівноважними цінами, обсягами виробництва, умовами зайнятості на всіх ринках, а також рівня використання економічних ресурсів країни (регіону).

Антиінфляційне регулювання — охоплює насамперед два основних методи усунення інфляції: скорочення бюджетного дефіциту, регулювання цін і доходів. Використовуються також інші методи.

Безробіття — соціально-економічне явище, коли частина робочої сили (економічно активного населення) не зайнята в суспільному виробництві.

Бюджетна децентралізація — процес делегування частини прав, компетенції, відповідальності та передання фінансових ресурсів у бюджетній сфері від центральної влади на користь місцевих органів державної виконавчої влади і місцевого самоврядування. Наслідком бюджетної децентралізації є збільшення частки місцевих бюджетів у доходах і видатках зведеного (консолідованого) бюджету.

Бюджетне регулювання — процес збалансування (вирівнювання) доходів і видатків бюджетів різних рівнів,

що входять до бюджетної системи, по вертикалі і горизонталі. Вирівнювання по вертикалі бюджетної системи означає збалансовування доходів і видатків, з одного боку, Державного бюджету України, а з іншого — місцевих бюджетів у сукупності на всіх рівнях (Автономна Республіка Крим, області, міста Київ та Севастополь, міста, райони, райони в містах, селах і селищах). Вирівнювання по горизонталі означає збалансовування доходів і видатків між так званими бідними і багатими територіями. **Бюджетне регулювання певною мірою є синонімом поняття "фінансове вирівнювання", що використовується**

у практиці зарубіжних країн.

Валовий внутрішній продукт — сукупна ринкова вартість обсягу товарів і послуг в усіх сферах економіки країни незалежно від національної належності підприємств, розміщених на території певної держави.

Валовий національний продукт — сукупна ринкова вартість обсягу продукції і послуг в усіх сферах національної економіки незалежно від територіального розміщення національних підприємств (у своїй країні або за її межами).

Відтворювана структура — співвідношення між підрозділами суспільного виробництва, між споживанням і нагромадженням; структура основних фондів.

Відтворювана структура інвестицій — співвідношення між вкладеннями в нове будівництво, у розширення діючих підприємств, у технічне переозброєння та реконструкцію діючих підприємств.

Гроші — особливий товар, що виконує функції міри вартості, засобів обігу, платежу, нагромадження і збереження вартості.

Грошово-кредитна політика — сукупність заходів у сфері грошового обігу і кредитів, що спрямовуються на регулювання економіки.

Делеговані повноваження — повноваження, що доручаються для виконання місцевій владі від імені центральної влади. Фінансування завдань, що виконуються в межах делегованих повноважень, забезпечується державою.

Демоніполізація економіки — попередження, обмеження і припинення монополістичної діяльності (тобто дій суб'єктів господарювання і органів державної влади та управління, спрямованих на запобігання, обмеження або усунення конкуренції") і водночас сприяння формуванню ринкових відносин на основі розвитку конкуренції та підприємництва.

Державне економічне програмування — вища форма державного регулювання економіки, завдання якого є комплексне використання у глобальних цілях усіх елементів державного регулювання економіки.

Державне регулювання економіки — система типових заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, що здійснюється правочинними державними установами й громадськими організаціями з метою стабілізації та пристосування існуючої соціально-економічної системи до зміни умов.

Державне регулювання ринку праці — заходи держави, спрямовані на зниження рівня безробіття, створення робочих місць, підготовку кадрів.

Державний борг — накопичення заборгованості державних органів.

Державний бюджет — річний план державних видатків і джерел їх фінансового покриття, що охоплює видатки і доходи не лише центрального уряду, а й влад усіх рівнів.

Державний кредит — сукупність кредитних відносин, у яких позичальниками або кредиторами є держава і місцеві органи влади.

Державний сектор економіки — комплекс суб'єктів господарювання, які повністю або частково належать центральному або місцевим центральним органам.

Державні позички — продаж державних цінних паперів, позики в позабюджетних фондах і банках для покриття дефіциту бюджету.

Державні фінанси — сукупність державного бюджету та позабюджетних фондів.

Дотація — кошти, що передаються з державного бюджету місцевим бюджетам або з місцевих бюджетів вищого рівня місцевим бюджетам нижчого рівня безповоротно з метою збалансування їх доходів і видатків.

Еволюційний перехід до ринкової економіки — економічна політика, що здійснюється в деяких колишніх соціалістичних країнах; передбачає поступове формування ринкових відносин у виробництві і збуті споживчих товарів, заохочення приватного підприємництва в сільському господарстві, ремеслі та роздрібній торгівлі, а також запровадження жорсткої фінансової політики з метою недопущення високої інфляції.

Економічна система — сукупність економічних процесів, що здійснюються в суспільстві виходячи з наявних майнових відносин і організаційних форм.

Економічне зростання — критерій економічного розвитку. Виражається у збільшенні обсягу ВВП (ВНП або національного доходу) як в абсолютному вираженні, так і на душу населення.

Економічний потенціал країни — обсяг, структура, якість і технічний рівень виробництва товарів і послуг в усіх сферах національної економіки, нагромаджені та наявні на її території й за кордоном матеріальні, наукові цінності та трудові ресурси, а також природні ресурси країни.

Загальна економічна рівновага — відповідність (узгоджений розвиток) усіх сфер економічної системи і всіх ринків.

Зайняті — частина робочої сили (економічно активного населення), зайнятої в суспільному виробництві.

Закон попиту — за інших однакових умов попит на товари в кількісному вимірі змінюється обернено пропорційно до ціни.

Закон попиту і пропозиції— пристосування виробництва та пропозиції з обсягу та структури до сукупного попиту в результаті взаємодії пропозиції і попиту з цінами.

Закон ринкової рівноваги — сума грошей, що перебувають в обігу, помножена на кількість їх оборотів, повинна дорівнювати сукупності набору товарів і послуг, помножених на їх ціну.

Зона вільної торгівлі — форма економічної інтеграції, у межах якої скасовуються торгові обмеження між країнами-учасницями, насамперед мита.

Інвестиції— за фінансовим визначенням, це всі види активів (коштів), що вкладаються в господарську діяльність з метою отримання доходу (вигоди). За економічним визначенням, це витрати на створення, розширення, реконструкцію і технічне переозброєння

основного капіталу, а також пов'язані з цим зміни оборотного капіталу.

Інвестиційний клімат — ситуація у країні з погляду іноземних підприємців, які вкладають в її економіку власні капітали.

Інвестиційний проект — форма планування та реалізації інвестицій.

Інвестиційні ризики — елементи, з яких складається інвестиційний клімат.

Інтенсивне економічне зростання — ґрунтується на якісному вдосконаленні та інтенсивному використанні факторів виробництва на базі науково-технічного прогресу.

Інфляція — процес знецінення грошей, зниження їх купівельної спроможності, що проявляється насамперед у загальному підвищенні цін.

Кваліфікація — набір необхідних для виконання роботи навичок, знань і досвіду.

Кейнсіанство — започаткований Дж. М. Кейнсом напрямок економічної теорії, що одержав назву теорії ефективного попиту. Її ідея полягає в тому, щоб через стимулювання попиту впливати на виробництво та пропозицію товарів, скорочувати безробіття.

Дж. М. Кейнс обґрунтував необхідність державного втручання в економіку на відміну від класиків, які вважали, що ринковий механізм здатний до саморегулювання і вирівнювання наявних диспропорцій між попитом і пропозицією. Сучасне кейнсіанство — це кілька макроекономічних теорій, що мають певні відмінності у виборі цілей і засобів макроекономічної політики.

Конфлікт інтересів — несумісність (повна або часткова) мотивації діяльності, що визначається відмінностями в соціальному становищі носіїв інтересів.

Кредит — рух позичкового капіталу, тобто рух грошового капіталу, що надається в позику на умовах повернення за оплату у вигляді відсотка.

Кредитне регулювання економіки — сукупність заходів, що здійснюються державою для зміни обсягу і динаміки кредиту з метою впливу на господарські процеси.

Моделі в межах економічної системи — моделі організації господарської діяльності в окремих країнах, специфіка яких визначається особливостями їх історичного розвитку, наявними конкретними національними та соціальними умовами.

Монетаризм — теорія макрорегулювання економіки, яка певною мірою є альтернативою кейнсіанству. Монетаристи на перше місце висувають грошово-кредитні методи забезпечення зайнятості та стабілізації економіки. Державне регулювання повинно обмежуватися контролем над грошовою сферою.

Монетаризм у грошово-кредитній політиці — введення кількісних орієнтирів у регулювання (сукупна грошова маса або її окремі агрегати), від зміни яких змінюється напрямок грошово-кредитної політики.

Науково-технічний потенціал — сукупність чинників, що характеризують стан і можливості розвитку технічного прогресу в певній країні чи галузі. Охоплює матеріально-технічну базу науки, наукові кадри, нагромаджений фонд відкриттів, винаходів і зразків техніки, організаційно-управлінську та фінансову структури наукової сфери.

Науково-технічний прогрес — безперервний процес відкриття та застосування нових знань у суспільному виробництві, що дає змогу за найменших витрат поєднати наявні ресурси для випуску високоякісних кінцевих продуктів.

Неокейнсіанство у грошово-кредитному регулюванні — система регулювання, що ґрунтується на зміні офіційної облікової ставки центрального банку, посиленні або послабленні прямого обмеження обсягу банківських позичок залежно від розміру сукупного попиту і зайнятості, рівня валютного курсу, масштабів інфляції, а також використання операцій з державними облігаціями переважно для стабілізації їх курсів і зниження ціни державного кредиту.

Неокласичні напрямки — провідний напрямок у сучасній західній, насамперед англо-американській економічній науці. Неокласики займаються багатоаспектним аналізом регулювання ринкової економіки з використанням економічної моделі як основного інструмента наукового дослідження. Передусім їх цікавлять проблеми ціноутворення, взаємодії, попиту та пропозиції.

Об'єкти державного регулювання економіки — сфери, галузі, регіони, а також ситуації, явища та умови соціально-економічного життя країни, де виникли або можуть виникати труднощі, проблеми, що потребують нагального розв'язання для нормального функціонування економіки та підтримки соціальної стабільності.

Політика доходів — державна політика, спрямована на перерозподіл доходів населення через державний бюджет диференційним оподаткуванням різних груп населення залежно від їх доходів і соціальних виплат.

Попит — кількість товару, яку споживачі готові купити за певною ціною за певний період.

Попит на робочу силу — формування потреб виробництва в робочій силі.

Преперенції місцевим органам влади — пільги та додаткові повноваження, що надаються центральною владою місцевій владі в галузі економіки та фінансів.

Прискорена амортизація (прискорене амортизаційне списання основного капіталу) — важливий інструмент державного регулювання економіки, суть якого полягає у прискорюванні перенесення вартості праці на вироблювані товари і послуги за рахунок підвищення норм амортизаційних відрахувань.

Пропорційне оподаткування — передбачає однакові ставки податку незалежно від обсягу податкової бази.

Ринкова конкурентоспроможність — стабільне утримання сегмента ринку продукції та послуг завдяки підвищенню його ефективності або за рахунок державної підтримки.

Ринок капіталів — ринок середньо- і довгострокових кредитів, акцій та облігацій.

Ринок праці — співвідношення попиту та пропозиції робочої сили.

Ринок цінних паперів — ринок, що забезпечує довгострокові потреби у фінансових ресурсах завдяки обігу на ньому акцій, облігацій, депозитних сертифікатів, казначейських зобов'язань та інших аналогічних документів.

Рівень суспільного розвитку країни — узагальнений показник, що об'єднує встановлену кількість економічних і соціальних показників, охоплює ВВП і виробництво основних продуктів на душу населення, а також його освітній рівень, тривалість життя і т. ін.

Роздержавлення — ліквідація механізмів прямого державного управління економічним шляхом через

делегування відповідних повноважень на рівень підприємства, але без зміни характеру власності.

Сегментація ринку праці — поділ ринку на кілька неконкуруючих один з одним ринків.

Селективна державна підтримка — вибіркова фінансова, організаційна, кадрова підтримка юридичних і фізичних осіб за узгодженими і гласними критеріями.

Система національних рахунків — система взаємоузгоджених показників, що охоплюють і описують усі процеси й фази економічного розвитку країни та стан усіх економічних суб'єктів країни на макрорівні.

Субвенція — кошти, що надаються місцевим бюджетам вищого рівня на фінансування цільових видатків і підлягають поверненню в разі їх неналежного використання.

Субсидія — кошти, що надаються з Державного бюджету місцевим бюджетам або з місцевих бюджетів вищого рівня до місцевих бюджетів нижчого рівня на фінансування цільових видатків.

Соціальна структура — співвідношення форм підприємництва, а також рівень диференціації доходів різних груп населення.

Структура експорту — склад і співвідношення або частка експортних товарів за видами та ступенем їх перероблення.

Структура імпорту — склад і співвідношення обсягів сировини та готової кінцевої продукції, що ввозиться в країну.

Структура робочої сили — склад робочої сили за галузевими, професійними, кваліфікаційними і демографічними ознаками.

Сучасна ринкова економіка — економічна система, що склалася у промислово розвинених країнах.

Характеризується переважанням колективної приватної (акціонерної*) власності, активним державним регулюванням господарської діяльності, розвиненими приватною та державною системами соціального страхування і соціального забезпечення.

Трансферти — кошти, що передаються з Державного бюджету до місцевих бюджетів або з місцевих бюджетів вищого рівня до бюджетів нижчого рівня у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій тощо.

Фінансово-економічна стабілізація — комплекс заходів економічної політики, спрямованих на подолання високої інфляції та гіперінфляції (заходи щодо ліквідації дефіциту Державного бюджету, підвищення відсоткової ставки за кредити і відсотка за вклади, обмеження збільшення доходів населення через податки, в окремих випадках заморожування цін і заробітної плати або лише останньої).

Цілі державного регулювання економіки — економічна та соціальна стабільність, зміцнення існуючого устрою всередині країни та за її межами, адаптація його до зміни умов.

Часткова рівновага в економіці — кількісне співвідношення (рівність) **двох** взаємопов'язаних параметрів або елементів економіки.

“Шокова терапія” — економічна політика періоду переходу від адміністративно-командної економіки до ринкової. Охоплює два основних напрямки:

- антиінфляційну стабілізаційну програму;
- глибокі інституціональні реформи, що передбачають перетворення відносин власності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.

1. Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З. Державне регулювання економіки: Підручник –2-ге вид., виправлене і доповнене / За ред. д-ра. екон. наук, проф., акад. АН вищої школи України І.Р. Михасюка. – Львівський національний університет ім. І. Франка. - К.: Атака; Ельга-Н, 2000.
2. Державне регулювання економіки: Навч. посібник / С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін. – К.: КНЕУ, 2000.
3. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навч. посібн. – К.: Вікар, 2003.
4. Дідківська Л.Г., Головка Л.С. Державне регулювання економіки: Навч. посібн. – 2-ге вид., перераб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2002.
5. Селезнев В. Основы рыночной экономики Украины: Учебн. пособие. –2-е изд., доп. и перераб. – К.: АСК, 2002.
6. Государственное регулирование рыночной экономики: Учебн. пособие. – М.: Дело, 2001. – Сер. «Наука управления».
7. Государственное регулирование экономики: Учебн. пособие для вузов / Т.Г. Морозова, Ю.М. Дурдыев, В.Ф. Тихонов и др./ Под ред. проф. Т.Г. Морозовой. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2001.
8. М.К. Бункина, А.М. Семенов. Экономическая политика, : Учебное пособие. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1999.
9. Орешин В.П. Государственное регулирование национальной экономики: Учебн. пособие. – М.: Юристь, 1999.
10. Стігліц, Джозеф Е. Економіка державного сектора. - К.: Основи, 1998.